

Stanisław KOZIOŁ Marian PIĄTEK, Tomasz SAMBORSKI
Instytut Technologii Eksploatacji – PIB, Radom

SPECJALIZOWANE UKŁADY POZYCJONOWANIA PODŁOŻY W KOMORACH PRÓŻNIOWYCH PRZEZNACZONYCH DO REALIZACJI PROCESÓW PVD

Słowa kluczowe

Komory próżniowe, procesy PVD, uchwyty technologiczne, obrotniki planetarne.

Streszczenie

W artykule przedstawiono rozwiązania techniczne układów pozycjonowania podłoży pokrywanych cienkimi warstwami w procesach PVD. Opisano trzy-stopniowy obrotnik planetarny o elastycznej, zmiennej konfiguracji, układ z poziomą osią obrotu i rozwiązania przeznaczone do całkowitego pokrywania drobnych elementów osiowo symetrycznych.

Wprowadzenie

Wydajność procesów pokrywania powierzchni roboczych narzędzi oraz części maszyn warstwami poprawiającymi ich właściwości użytkowe zależy w głównej mierze od możliwości równoczesnego poddania obróbce jak największej ilości elementów. Występowanie w przestrzeni komory próżniowej PVD określonych stref i uprzywilejowanych kierunków osadzania wynikających z zasady jej działania powoduje konieczność zapewnienia jednakowych warunków ekspozycji każdego obrabianego elementu na źródła cząstek tworzących nakładaną warstwę. Sposób lokalizacji obrabianych elementów w komorach technologicznych urządzeń PVD zależy głównie od rodzaju obrabianego wsadu oraz od cech samej komory. Wsadem takim może być np. matryca kuźnicza lub

płyta matrycowa formy odlewniczej. Są to detale o znacznej masie i wymiarach. Istnieje wówczas możliwość obróbki tylko jednego takiego elementu, który umieszcza się na obrotowym stole zlokalizowanym w dolnej części komory. Drugim skrajnym przykładem jest obróbka np. drobnych osiowo-symetrycznych narzędzi skrawających lub elementów toczyń, które w niektórych przypadkach powinny zostać pokryte na całej powierzchni. Biorąc pod uwagę całą objętość komory technologicznej można by w niej umieścić ogromną ilość takich elementów, ale wykonanie prawidłowego pokrycia wymaga, aby każdy z nich znalazł się w strefie pokrywania, a ponadto aby każdą stroną był wyeksponowany na źródło plazmy. Wymaganie to mogą spełnić tylko planetarne układy obrotowe wykorzystujące maksymalnie przestrzeń roboczą komory. Stosowane dotychczas układy zapewniają okresowy ruch obrotowy, lecz z powodu braku ciągłego zazębienia współpracujących elementów mają tendencję do blokowania się. Innymi przykładami sposobów lokalizacji obrabianych elementów są różnego rodzaju uchwyty w postaci np. bębna „kolczatki” do pokrywania wiertel, obrotniki planetarne dwustopniowe do obróbki kilku lub kilkunastu elementów osiowo-symetrycznych o większych wymiarach oraz inne specjalne uchwyty wykonywane jednostkowo do nietypowego wsadu.

Niekorzystną cechą dotychczas stosowanych uchwytów jest konieczność pozostawienia niepokrytej części powierzchni detalu przeznaczonej na zamocowanie w uchwycie technologicznym.

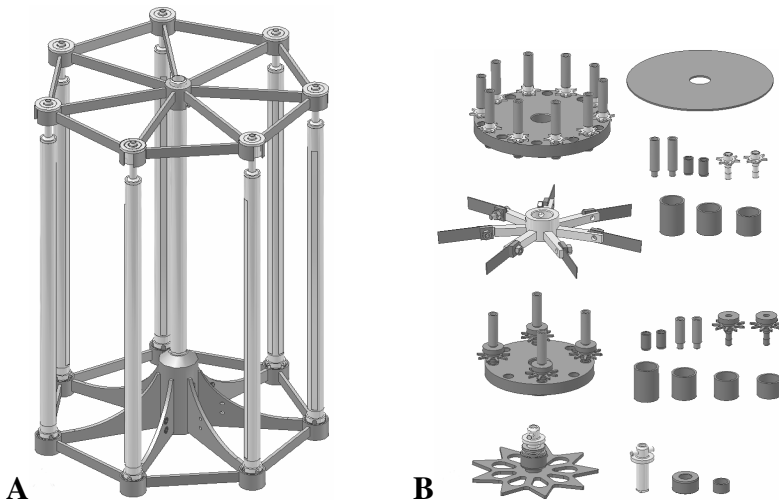
Brakowało również sprawdzonych rozwiązań pozwalających na lokalizację pokrywanych elementów ułożonych poziomo. Dotychczas wykorzystywane technologie nie wymagały takiego sposobu lokalizacji. Natomiast nowe, np. technologia EB-PVD wykorzystująca do odparowania osadzanych materiałów wiązkę elektronów, wymagają przemieszczania pokrywanych detali wokół poziomej osi obrotu.

Celem prezentowanej pracy zrealizowanej przez Zakład Doświadczalny ITeE – PIB było opracowanie, wykonanie i wdrożenie do praktyki laboratoryjnej i przemysłowej nowych i udoskonalonych układów lokalizacji podłoży w komorach PVD.

1. Modułowy planetarny system lokalizacji o ciągłym ruchu obrotowym

Planetarny system lokalizacji podłoży o modułowej budowie został opracowany jako uniwersalne wyposażenie komór próżniowych PVD. Składa się z dwóch podstawowych zespołów:

- ruchomego stelaża składającego się z ramy z ułożyskowanymi w niej wałami planetarnymi (rys. 1A): wymiary stelaża są dopasowane do przestrzeni roboczej komory oraz do jej wyposażenia; rama obracając się wokół pionowej osi wywołuje ruch planetarny pionowych wałów,

Rys. 1. Podstawowe zespoły planetarnego systemu lokalizacji podłoża: A – ruchomy stelaż, B – modułowy zestaw tarcz i uchwytów

- modułowego zestawu tarcz z gniazdami łożyskowymi (rys. 1B), w których mogą być umieszczane obrotowe uchwyty pojedynczych pokrywanych elementów; tarcze montowane na wałkach planetarnych wykonują wraz z nimi ruch planetarny, a uchwyty obracają się w gniazdach rozmieszczonych na ich obwodzie w wyniku ząbkowania się z zabierakami zainstalowanymi na wale centralnym; zestaw tarcz stanowi uniwersalne wyposażenie systemu pasujące do dowolnego rozmiaru stelaża.

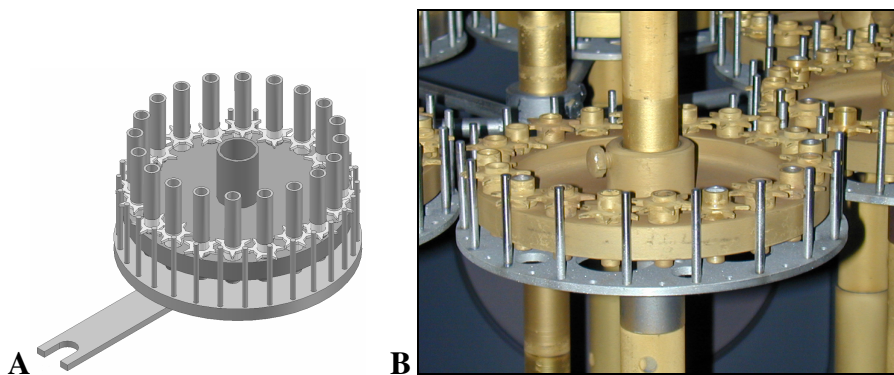
W wyniku złożenia kompletnego systemu obrotu składającego się ze stelaża i odpowiednio dobranego zestawu tarcz i pojedynczych obrotowych uchwytów otrzymuje się obrotnik planetarny dostosowany do realizowanego procesu technologicznego, którego przykład przedstawia rys. 2.

System ten został opracowany i wdrożony w Centrum Technologii Plazmowych przed około 5 laty na czterech urządzeniach. W największym z nich układ lokalizacji pozwala na jednoczesną obróbkę ponad 1000 detali. Jego kilkuletnia eksploatacja pozwoliła stwierdzić, że spełnia on postawione wymagania z jednym zastrzeżeniem – blokuje się na skutek przypadkowej kolizji wierzchołka zęba gwiazdy uchwytu narzędzia z zabierakiem. Stwierdzono, że przyczyną tego jest okresowe ząbkowanie się gwiazdy i zabieraka. Brak ciągłego ząbkowania pozwala na przypadkowe ustawianie się tych elementów, co sprzyja powstawaniu takich kolizji.

Rys. 2. Planetarny system lokalizacji podłogi (przykładowa konfiguracja)

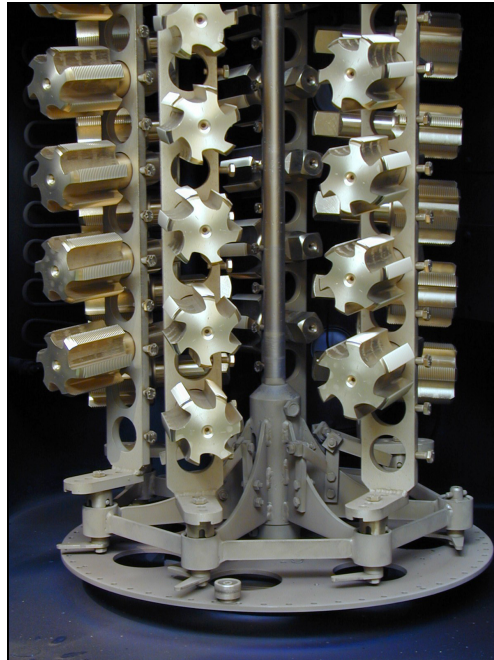
Opracowano więc zmodyfikowaną konstrukcję tarczy, którą wyposażono w wieniec zabierakowy zapewniający ciągłość zazębienia ze wszystkimi uchwytemi w niej zainstalowanymi. Na rys. 3 przedstawiono projekt tego rozwiązania i zdjęcie wykonanego prototypu podczas badań w komorze PVD.

Rys. 3. Zmodyfikowana konstrukcja tarczy z wieńcem zabierakowym o ciągłym zazębieniu
A – projekt, B – tarcza podczas badań

Badania ruchowe obrotnika w komorze PVD wykazały prawidłową współpracę wieńca zabierakowego z uchwytami oraz całkowite wyeliminowanie blokowania mechanizmu.

Dodatkową modyfikacją systemu lokalizacji było również wprowadzenie w miejsce wałów planetarnych specjalnych uchwytów obrabianych detali o ruchu wahadłowym (rys. 4). Są one przeznaczone do pokrywania gwintowników o dużej średnicy, które w trakcie obróbki muszą być eksponowane na źródła plazmy przeciwległymi powierzchniami bocznymi.

Rys. 4. System lokalizacji wyposażony w uchwyty obrabianych detali o ruchu wahadłowym

Istotnym parametrem nowego rozwiązania był kąt ruchu wahadłowego. Zastosowanie dużego kąta – około 120° – daje dobrą ekspozycję wsadu, lecz stwarza niebezpieczeństwo kolizji elementów i niekorzystne warunki pracy napędowego mechanizmu krzywkowego. Podczas tworzenia prototypu układu wykonano krzywki realizujące ruchy o kątach 90° , 105° i 120° . W trakcie badań stwierdzono, że najlepsze parametry technologiczne są osiągnięte przy kącie 90° . Układ ten zapewnia możliwość jednoczesnej obróbki 91 narzędzi.

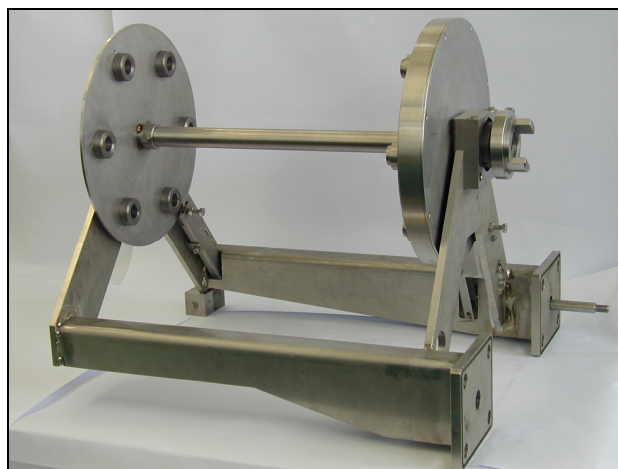
2. Planetarny system lokalizacji o poziomej osi obrotu

Rozwijana w Instytucie nowa technologia odparowania osadzanych materiałów polega na wykorzystaniu do tego celu wiązki elektronowej o dużej mocy. Odparowywany materiał jest umieszczany w chłodzonym tyglu zlokalizowanym w dolnej części komory próżniowej. Aktywna strefa osadzania zlokalizowana jest w tym przypadku nad tygłem, a otrzymanie równomiernej warstwy na pokrywanej powierzchni wymaga, aby znalazła się ona w tej strefie i była zorientowana poziomo. Osadzanie warstw złożonych o szczególnych właściwościach wymaga zastosowania oprócz wiązki elektronów również innych sposobów rozpylania, np. źródeł łukowych umieszczonych w górnej części komory. W tym przypadku układ pozycjonowania pokrywanych elementów musi posiadać poziomą oś obrotu i realizować planetarny ruch obrotowy obrabianych detali w ten sposób, aby przemieszczały się one przez wszystkie strefy osadzania znajdujące się w komorze. Podejmowany etap wstępnych prób nowej technologii obróbki powierzchniowej wymaga od systemu lokalizacji możliwości realizowania różnych sekwencji ruchu podłoży. Powinny być możliwe do zrealizowania dwa rodzaje ruchu:

- planetarny ruch obiegowy wszystkich obrabianych detali w całej przestrzeni roboczej komory,
- ruch obrotowy wybranego elementu w wybranej strefie osadzania.

Przełączanie między tymi rodzajami ekspozycji powinno się odbywać podczas pracy komory za pomocą zewnętrznych elementów sterujących.

W Zakładzie Doświadczalnym Instytutu zaprojektowano i wykonano prototyp układu lokalizacji z poziomą osią obrotu, wykorzystujący zębatą przekładnię planetarną (rys. 5).

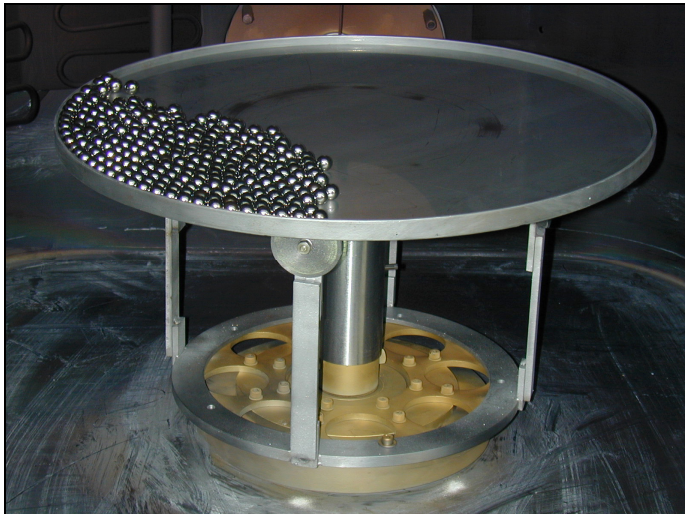

Rys. 5. Prototyp układu lokalizacji z poziomą osią obrotu zbudowanego na bazie zębatej przekładni planetarnej

Wał centralny układu łączy sztywno kosz satelitów z tarczą, w której zainstalowano gniazda łożyskowe. Obrabiane detale są mocowane w gniazdach satelitów i podtrzymywane w gniazdach łożyskowych tarczy. Wymienione dwa rodzaje ruchu są realizowane poprzez możliwość mechanicznego blokowania obrotu kosza satelitów – ruch obrotowy jednego elementu lub zewnętrznego wieńca przekładni planetarnej – ruch obiegowy wszystkich elementów. Funkcja ta jest realizowana za pomocą zewnętrznego układu wykonawczego wykorzystującego siłownik pneumatyczny. Ruch tłoczyska siłownika jest przekazywany do wnętrza komory za pomocą próżnioszczelnego przepustu manipulacyjnego.

3. System lokalizacji umożliwiający całkowite pokrywanie drobnych elementów osiowo-symetrycznych

Opracowano i wykonano prototyp systemu lokalizacji, umożliwiającego całkowite pokrywanie drobnych elementów osiowo-symetrycznych. Jest on przeznaczony do pokrywania całej powierzchni elementów w odróżnieniu od sposobu pokrywania np. narzędzi skrawających, gdzie obróbce podlega tylko część robocza. Zapotrzebowanie na taki system wynika z prac nad wykorzystaniem warstw osadzanych technikami plazmowymi do podniesienia trwałości tocznych węzłów łożyskowych podejmowanych przez Zakład Tribologii ITeE – PIB. Wykonany prototyp w zastosowaniu do kulek łożyskowych przedstawia rysunek 6.

Rys. 6. System lokalizacji umożliwiający całkowite pokrywanie drobnych elementów osiowo-symetrycznych zainstalowany w komorze PVD typu STANDARD w zastosowaniu do kulek łożyskowych

W trakcie wstępnych badań systemu stwierdzono, że w przypadku kulek łożyskowych zastosowany sposób ich losowego przemieszczania na obrotowo-wychylnym „talerzu” jest bardzo skuteczny i zapewnia równomierną ekspozycję całej powierzchni elementów szczególnie na źródło znajdujące się w górnej ścianie komory. W przypadku wałeczków łożyskowych ich ruch jest ograniczany wzajemnym blokowaniem się sąsiednich elementów wskutek możliwości obrotu tylko wokół jednej osi. Z tego powodu równomierna ekspozycja całej powierzchni elementów jest wysoce niepewna. W związku z tym opracowano modułową wersję systemu planetarnego do pokrywania roboczych powierzchni wałków łożyskowych, które w trakcie procesu osadzania są w sposób uporządkowany przetaczane w układzie bieżnia–koszyczek prowadzący.

Podsumowanie

Opracowany system lokalizacji w postaci modułowego planetarnego układu obrotowego stanowi najlepsze, innowacyjne rozwiązanie systemu lokalizacji. Z jednej strony dzięki właściwościom adaptacyjnym umożliwia budowę różnych konfiguracji z gotowych elementów bez konieczności wykonywania jakichkolwiek części, z drugiej zaś dzięki możliwości maksymalnego wykorzystania przestrzeni roboczej komory pozwala na wypełnienie całej przestrzeni wsadem. Daje to dwie korzyści: krótki czas przygotowawczy oraz dużą wydajność procesu. Innym aspektem innowacyjności jest opracowanie systemu lokalizacji o poziomej osi obrotu, dotychczas niestosowanego, pozwalającego na osadzanie powłok o unikalnych właściwościach fizycznych. Zbudowanie układu obrotowego pozwalającego na pokrywanie w całości detali osiowo-symetrycznych umożliwia podjęcie prac nad zupełnie nowymi zastosowaniami powłok otrzymywanych w technologiach plazmowych.

Praca naukowa finansowana ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, wykonana w ramach realizacji Programu Wieloletniego pn. „Doskonalenie systemów rozwoju innowacyjności w produkcji i eksploatacji w latach 2004–2008”.

Bibliografia

1. Burakowski T., Wierchoń T.: Inżynieria powierzchni metali - podstawy, urządzenia, technologie. WNT, Warszawa 1995.
2. Bell T.: Proceedings of the Conference Heat Treatment and Surface Engineering. London (UK) 1987.
3. Burakowski T., Miernik K., Walkowicz J.: Technologie wytwarzania z udziałem plazmy cienkich powłok tribologicznych, Tribologia 4/5-93.

4. Koziół S., Samborski T., Brudnias R., Smolik J., Walkowicz J.: Nowoczesne konstrukcje komór próżniowych dla technologii PVD. Problemy Eksploatacji, 3/2004.
5. <http://www.lesker.com/Sample Manipulation & Motion>.
6. Konstrukcja przyrządów urządzeń precyzyjnych, WNT, Warszawa 1996.

Recenzent:
Jerzy MICHALSKI

Specialized systems of substrate positioning in vacuum chambers intended for PVD processes

Key words

Vacuum chamber, PVD processes, technological holders, planetary positioners.

Summary

This article presents technical solutions for positioning substrates covered by thin layers in PVD processes. It describes a three-stage planetary positioner with flexible configuration with a horizontal rotation axis. This article details solutions involving completely covering small symmetrical elements.

